

Наталія Олександрівна КОВАЛЕНКО,
кандидат юридичних наук, доцент,
директор ТОВ «Міжнародна юридична компанія «Консалтинг»» (м. Київ)

ПОСТТРАВМАТИЧНІ СТРЕСОВІ РОЗЛАДИ ЯК ФОНОВЕ ЯВИЩЕ ЗЛОЧИННОСТІ ОСІБ – УЧАСНИКІВ АТО

Останні роки розвиток українського суспільства супроводжується масштабними переворотами, перманентними реформами, руйнуванням старих та недобудування нових ефективно працюючих систем у державі [1]. Ці пролонговані на десятки років трансформації істотно обтяжені формуванням багатотисячних мас людей –учасників АТО, які повертаються в громадянське суспільство із численними особливостями мілітаризованої свідомості та стають потенційно нестабільними як соціальний елемент.

За даними Державної служби України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції станом на 28.02.2018 року статус учасника бойових дій наданий 328 089 особам [2]. При цьому, за оцінками фахівців Науково-дослідного центру гуманітарних проблем та Соціально-психологічного центру Збройних Сил України, близько 80 % учасників АТО отримують психологічні травми, з яких 30–40 % можуть бути безповоротні психогенні втрати, тобто психологічні травми переходять у психіатричні. Найбільш яскрава вираженість ознак посттравматичного стресового розладу (далі – ПТСР) виявляється приблизно у 60 % учасників АТО, які потребують додаткового медико-психологічного обстеження та супроводу.

Психоаналіз поведінки проявів ПТСР довів, що в окремих осіб простежується безвідповідальність, вірогідність вчиняти протиправні дії, виявляючи схильність до кримінальних правопорушень. Ймовірна негативна агресивність, жорстокість, грубість, зухвалість, цинізм, завищена самооцінка, самовпевненість, самозначимість, що їм усі зобов'язані та заборгували. До них приєднується довірливість, стан пригніченості, боязкості, з різними видами амнезії, «неспроможність», тобто вони можуть виступати і жертвами злочинів [3, с. 127].

Означені вище особистісні деформації здебільшого стають імпульсом до розвитку агресивних та суїцидальних схильностей: після повернення із зони АТО на тлі означених набутих рис з'являються суїцидальні думки, загострюється почуття безвиході, безперспективності та несправедливості, тривожності. Труднощі із соціальною реінтеграцією, реадaptaцією, що з'являються як наслідок розвитку зазначених якостей, продукують підвищену агресивність як по відношенню до об'єктів зовнішнього середовища, так і по відношенню до себе [4, с. 249–250].

Як зазначає Д. О. Назаренко, саме тривожність та соціальна напруженість є одними з найбільш показових проявів суспільних протиріч, процесів детермінації як злочинності, так і фонових для них явищ [5, с. 117].

Дійсно, життя в мирних умовах призвело до девіантної поведінки окремих осіб, загрози суспільству, яку становлять кримінальні правопорушення, зокрема тяжкі злочини – вбивства, умисні тяжкі тілесні ушкодження з використанням вогнепальної чи холодної зброї, зокрема й щодо членів сім'ї, хуліганство, незаконне поводження зі зброєю, бойовими припасами, бандитизм, терористичні акти, створення незаконних збройних формувань тощо.

За даними військової прокуратури, на початок червня 2017 зареєстровано близько 500 випадків самогубств учасників антитерористичної операції після повернення із зони бойових дій. За інформацією Міжнародного правозахисного центру «Ла Страда Україна», вже у 2015 році кількість звернень членів сімей учасників АТО зі скаргами на домашнє насильство збільшилася у вісім разів». Аналіз щоденних звітів Національної поліції України про оперативну обстановку в регіонах країни також впевнено свідчить про збільшення кількості правопорушень за участю колишніх та діючих учасників АТО.

Варто зазначити, що частина кримінальних правопорушень вчиняється у стані алкогольного чи наркотичного сп'яніння, під час соціальних переміщень, через зміну економічної мотивації з проявами деперсоналізації, дереалізації та різновидами психічної депривації.

Утім, зважаючи, що «Єдиний звіт про кримінальні правопорушення» не передбачає виокремлення даних про вчинення злочинів окремими суб'єктами, зокрема учасниками бойових дій, відповідна статистика, на жаль, не ведеться. Так само не передбачено статистичною звітністю збір та узагальнення інформації щодо кількості осіб, які мають статус учасника бойових дій та утримуються в установах виконання покарань Державної кримінально-виконавчої служби України.

Ураховуючи, що психологічні наслідки ПТСР можуть тривати роками, учасники збройних конфліктів є специфічним контингентом, а проходження психологічної реабілітації для яких є обов'язковим. Проте, у 2017 році рівень їх забезпечення такою послугою з боку держави склав лише 0,1 % від загальної кількості [6]. Не дивно, що суспільство відчуває відповідну загрозу, адже сьогодні відзначається стійка тенденція переходу від героїзації бійців АТО до їх стигматизації.

Додаткові перешкоди щодо належного усвідомлення вказаної проблематики та наслідків для учасників бойових дій створює наша ментальність, адже досвід роботи військових психологів підрозділів Націо-

нальної гвардії вказує на низький відсоток звернень бійців із власної ініціативи, які не усвідомлюють проблему, соромляться.

Безумовно, сама по собі наявність проявів ПТСР, так само як і будь-яка індивідуальна асоціальна поведінка не може розглядатися як фатальне неминуче передування злочину. Проте несприятливі тенденції у рівні, структурі, коефіцієнтах останніх виявляють достатньо міцні кореляційні зв'язки з рівнем наркотизації, алкоголізації, суїцидальності, насильства в сім'ї та деякими іншими асоціальними явищами, які, таким чином, стають фоновими для злочинності.

Відтворення асоціальної діяльності у поведінці особи з проявами синдрому ПТСР суттєво деформує її особистісні характеристики. Негативні показники останніх, впливаючи на установки особистості, її світоглядні позиції, є об'єктивним підґрунтям для організації життєдіяльності в цілому, в тому числі й на маргінальному рівні з ризиками криміногенного та іншого деструктивного характеру. Таким чином, асоціальна поведінка, яка становить суть фонових для злочинності явищ, є і наслідком і причиною наростання тривожності особистості, а врешті-решт, і в суспільстві в цілому, долучаючись при цьому до процесу криміногенної детермінації.

На сам кінець зазначимо, що синдром ПТСР учасників бойових дій як фонове явище злочинності проявляється дуже багатогранно: як на рівні детермінації індивідуальної злочинної поведінки, впливаючи на морально-психологічні якості особи, створення криміногенної ситуації, так і на рівні детермінації злочинності в цілому.

Список бібліографічних посилань

1. Корольчук О. Л. Посттравматичний стресовий розлад як новий виклик сучасній Україні. *Український вибір: виклики та перспективи*. Спецвип. : Учасники АТО. Адаптація до мирного життя : Прес-дайджест (IV квартал 2016 р.). Запоріжжя, 2016. С. 4.
2. Інформація щодо надання статусу учасника бойових дій // Державна служба України у справах ветеранів війни та учасників антитерористичної операції : офіц. сайт. URL: <http://dsvv.gov.ua/dostup-do-publichnoji-informatsiji/informatsiya-schodo-nadannya-statusu-uchasnyka-bojovyh-dij.html> (дата звернення: 10.03.2018).
3. Олійников Г. В. Психогенії та протиправна поведінка осіб із посттравматичними стресовими розладами, постраждалих у результаті антитерористичної операції. *Актуальні проблеми вітчизняної юриспруденції*. 2017. № 2, т. 2. С. 124–129.
4. Безчастний В. Кримінологічний аналіз сучасних тенденцій злочинності в Україні. *Підприємництво, господарство і право*. 2017. № 2. С. 245–250.
5. Назаренко Д. О. Фонові для злочинності явища: феномен, детермінація та протидія : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08. Харків, 2014. 486 с.
6. Матіос проти МОУ і «ПТРС»: головний військовий прокурор розкрив статистику суїцидів в армії // Новинарня : сайт. URL: <https://novynarnia.com/2018/02/26/matios-proti-mou-i-ptrs-golovniy-viyskoviy-prokuror-rozkriv-statistiku-suyitsidiv-v-armiyi/> (дата звернення: 10.03.2018).

Одержано 20.03.2018